

2001. -№ 1. -Ст.375.

3. Кримінальний кодекс України // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. -2001. -№ 6. -Ст.263.

4. Закон України "Про прокуратуру" // ВВР України. -1998. -№ 53. -Ст.793.

5. Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється засто-

сування праці жінок // Человек и труд: Информ. бюллетень Мин-ва труда Украины. -1994. -№ 6. -С.12-39.

6. Венедиктів В.С. Трудове право України на шляху ринкових перетворень // Актуальні проблеми права: теорія і практика: Зб. наук. праць. -2002. -№ 3. -С.9-15.

Надійшла до редколегії 18.03.2005

АРТЮШКОВА С.Л. К ВОПРОСУ ПО УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ЮРИДИЧЕСКИХ ГАРАНТИЙ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ТРУД БЕРЕМЕННЫМИ ЖЕНЩИНАМИ И ЖЕНЩИНАМИ, КОТОРЫЕ ИМЕЮТ ДЕТЕЙ В ВОЗРАСТЕ ДО ТРЕХ ЛЕТ

Рассмотрены вопросы усовершенствования сути и содержания современных юридических гарантий реализации права на труд женщинами в период активного материнства.

***

ARTIUSHKOVA S.L. TO THE QUESTION OF IMPROVING JURIDICAL GUARANTIES OF REALIZATION THE RIGHT FOR WORK FOR PREGNANT WOMEN AND WOMEN WITH CHILDREN TILL THE AGE OF THREE

Questions of improvement of essence and the maintenance of modern legal guarantees of realization of the right on work by women are considered during active motherhood.

V.V. БЕЗУСИЙ

Національний університет внутрішніх справ

УДК 331.526.2

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ¹

Розглянуті актуальні проблеми національної політики в сфері зайнятості та запропоновані шляхи їх вирішення.

Сьогодні надзвичайно актуальним в Україні є дослідження проблем національної політики в сфері зайнятості населення. Тому метою роботи є розвідка існуючих на ринку праці України проблем та висунення пропозицій щодо шляхів поліпшення наявної ситуації. Новизна статті полягає у виробленні власних пропозицій по забезпеченню повної зайнятості населення та зменшення довгострокового безробіття в державі.

Таким чином, з прийняттям у березні 1991 р. Закону України «Про зайнятість населення» було здійснено перехід від повної зайнятості до вільного обрання громадянами України виду діяльності та заборону примушування до праці, були визначені поняття «безробітні», гарантії держави та напрями соціального захисту безробітних громадян. Так, сьогодення державна політика України в сфері зайнятості базується на таких принципах:

- забезпечення рівних можливостей усім громадянам, незалежно від походження, соціального і майнового ста-

ну, расової та національної належності, статі, віку, політичних переконань, ставлення до релігії, в реалізації права на вільний вибір виду діяльності відповідно до здібностей та професійної підготовки з урахуванням особистих інтересів і суспільних потреб;

- сприяння забезпеченню ефективної зайнятості, запобіганню безробіттю, створенню нових робочих місць та умов для розвитку підприємництва;

- координації діяльності у сфері зайнятості з іншими напрямами економічної і соціальної політики на основі державної та регіональних програм зайнятості;

- співробітництва професійних спілок, асоціацій (спілок) підприємців, власників підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів у взаємодії з органами державного управління в розробці, реалізації та контролі за виконанням заходів щодо забезпечення зайнятості населення;

- міжнародного співробітництва у вирішенні проблем зайнятості населення, включаючи працю громадян України за кордоном та іноземних громадян в Україні.

Для реалізації політики в сфері зайнятості була ство-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Мельник К.Ю. (НУВС).

рена державна служба зайнятості (Постанова Кабінету Міністрів України від 21.12.1990 р. № 381 «Про створення державної служби зайнятості України»). Постановою Кабінету Міністрів України від 24.06.1991 р. № 47 затверджено Положення про державну службу зайнятості, яким державна служба зайнятості визнана централізованою структурою спеціальних органів, утворених для комплексного вирішення питань регулювання зайнятості населення, професійної орієнтації, працевлаштування і соціальної підтримки тимчасово непрацюючих громадян.

З метою пом'якшення проблеми зайнятості та працевлаштування населення законодавством України, зокрема ст.23 Закону «Про зайнятість населення» та Указом Президента України від 19.06.1993 р. № 221/93 «Про національну програму громадських робіт» був запроваджений інститут тимчасової зайнятості безробітних шляхом організації оплачуваних громадських робіт. Постановою Кабінету Міністрів України від 5.11.1993 р. № 910 було затверджено Національну програму громадських робіт. Для усунення загострення в питаннях зайнятості в умовах масового вивільнення працівників постановою Кабінету Міністрів України 31.12.1993 р. № 1090 було затверджено Положення про організацію роботи щодо сприяння зайнятості населення в умовах масового вивільнення працівників.

Для встановлення юридичного механізму обліку безробітних та надання їм відповідної допомоги постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження положень щодо застосування Закону України «Про зайнятість населення» від 27.04.1998 р. № 578, було затверджено шість положень у сфері зайнятості, а саме: про порядок реєстрації, перереєстрації та ведення обліку громадян, які шукають роботу, і безробітних, виплати допомоги по безробіттю, а також умови подання матеріальної допомоги в період професійної підготовки та перепідготовки; про порядок подання матеріальної допомоги по безробіттю; про порядок бронювання на підприємствах, в організаціях і установах робочих місць для працевлаштування громадян, які потребують соціального захисту; про порядок організації та проведення оплачуваних громадських робіт; про порядок організації сезонних робіт; про порядок надання безпроцентної позики безробітним для зайняття підприємницькою діяльністю.

З вступом в дію Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», в Україні створено новий ринковий механізм соціального захисту безробітних.

Послідовність та цілеспрямованість державної політики у питаннях зайнятості, реального забезпечення права людини на працю знайшла своє відображення у таких довгострокових програмних документах, як: Послання Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного і соціального розвитку на 2000-2004 роки», Основні напрямки розвитку

трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року, ухвалені Указом Президента України від 3.08.1999 р., № 958, Закон України «Про затвердження Державної програми зайнятості населення на 2001-2004 роки», Указ Президента України від 24.05.2000 р., № 717 «Про основні напрямки соціальної політики на період до 2004 року». В цих документах сформовані основні напрямки соціально-економічної політики щодо проблем зайнятості, загальний аналіз яких, дозволяє виділити такі основні позиції: створення матеріально-технічних і соціально-економічних умов для продуктивної зайнятості населення; формування професійно-кваліфікаційного складу робочої сили відповідно до потреб економіки та ситуації на ринку праці; детінізація зайнятості та легалізація міждержавних трудових міграцій; скорочення безробіття за рахунок створення 1,5 млн. нових робочих місць на базі широкого розвитку малого і середнього бізнесу, самозайнятості, сімейного бізнесу, розвитку громадських робіт; реформування системи соціального захисту безробітних у напрямках удосконалення системи надання допомоги по безробіттю та поліпшення роботи з професійно-психологічної реабілітації громадян.

З огляду на проведення державою певної політики в галузі зайнятості слід зосередити увагу на факторах, які впливають на зайнятість в державі, зокрема, на демографічному, економічному і соціальному.

Демографічний – самий важливий, оскільки він висвітлює ситуацію, яка складеться в сфері відтворення населення, та показує стан трудового потенціалу держави. Слід зазначити, що основною тенденцією останніх років в Україні є стійке зменшення чисельності населення та його природного приросту. Так, за період між переписами населення 1989 й 2001 років найбільше скоротилась чисельність дитячого контингенту, чому сприяло обвальне падіння народжуваності у 90-ті роки. Зменшення чисельності населення, що молодше працездатного віку (віком до 16 років) за цей період становило в абсолютному виразі майже 3 млн. 85 тис осіб, у відносному – 26,1 %. Чисельність працездатних за віком дорослих (жінок 16-54 років, чоловіків у віковому інтервалі 16-59 років) скоротилась майже на 737 тис. осіб (або на 2,6 %). При цьому зменшення чисельності представників працездатного контингенту зафіксовано за переважною більшістю вікових позицій за винятком доволі численних груп наймолодших осіб у віці від 16 до 23 років (що народились у період порівняно більш високої дитородної активності населення - в кінці 70-х ~ першій половині 80-х років), а також вікової групи 40-45-річних (яку поповнили у цей період покоління народжених наприкінці 50-х - на початку 60-х років). Чисельність же осіб після працездатного віку протягом 90-х років зросла майже на 5,5 % (або більш ніж на 597 тис. осіб) уособлюючи прогресуюче постаріння населення України за цей період, яке наочно демонструє й динаміка показників, наведених у таблиці.

Таблиця - Показники старіння населення України за даними переписів 1989 та 2001 рр.

Показник	Коефіцієнт старіння «зверху» %		Середній вік населення, років	
	1989 р.	2001 р.	1989 р.	2001 р.
Обидві статі	18,0	21,4	36,0	38,4
Жінки	22,4	25,5	38,4	40,7
Чоловіки	12,8	16,7	33,1	35,7

Зменшення загальної чисельності населення за підсумками міжпереписного періоду виявилось більш вагомим у сільській місцевості, адже чисельність селян скоротилась на 7,0 %, тоді як у містах чисельність жителів зменшилась на 5,9 %. Зрушення в чисельності населення за основними згаданими віковими контингентами у міських поселеннях цілком відповідали шойно окресленим змінам щодо України загалом. Відмітною ж рисою сільського населення стало скорочення абсолютної чисельності осіб після працездатного віку, що, за своїм темпом перевищило відносний показник зменшення чисельності працездатного за віком контингенту селян, однак відчутно поступилося високому темпу зменшення чисельності дітей у сільській місцевості [1, с.20-21].

Загалом сприятливі з точки зору трудових ресурсів ситуації та можливості реформування системи соціального захисту (зокрема, пенсійного зрушення у трудовій структурі населення України «на користь» працездатних за віком контингенту) збережуться і наростатимуть, принаймні, ще найближче п'ятиліття, доки у працездатний вік вступатимуть більш численні покоління народжених у середині 80-х років, а виходитимуть з нього нечисленні когорти 1941-1945 рр. народження. Однак надалі відбуватиметься поступове скорочення чисельності працездатного населення, оскільки покоління, народжені у 90-ті роки минулого сторіччя чисельно поступаються поколінням 50-х - першої половини 60-х років. Отже, в недалекому майбутньому на нас неминує очікує вичерпання резервів трудових ресурсів фактора.

Одним із шляхів виходу з цієї ситуації ми бачимо в сприянні міграційним процесам, оскільки залучення до національної економіки емігрантів з інших країн дозволить вирівняти трудові ресурсну ситуацію в Україні. Про позитивність міграції як джерела трудових ресурсів яскраво свідчить досвід розвинутих країн світу. Так, США, Канада, Франція, Великобританія, Італія, Японія, Німеччина, чисельність населення яких становить майже 12 % від світового, прийняли майже 1/3 всіх емігрантів. В більшості з цих країн кількість мігрантів сягнула майже 10 %. В економіці США, яку вчені називають багатонаціональною і багаторасовою, у другій половині 90-х рр. расовий склад тут був таким: 73,6 % населення країни - білі, 12 % - афроамериканці, 10,2 % - латиноамериканці, 3,3 % особи азіатського походження, 0,7 % - індіанці. Згідно з прогнозами, на 2050 р. це співвідношення буде приблизно таким, частка білого населення зменшиться до 52,5 %, частка іспаномовних зростає до 24,6 %, афроамериканців - до 13,6 %, осіб азіатського походження - до 8,2 %, індіанців - до 0,9 % [2, с.30].

Слід зазначити, що мігрують здебільшого жителі країн, які не спроможні вирішити свої економічні, політичні та соціальні проблеми, з-поміж яких Мексика, Китай, Лаос, В'єтнам, Індія, Індонезія, африканські держави, держави колишнього Радянського Союзу. До цього переліку належить й Україна, де ці процеси набрали ледь не масового характеру, і якщо в багатьох європейських країнах зростання чисельності населення здобувається шляхом прийняття все більшої кількості емігрантів, то Україні сподіватися на повернення своїх співвітчизників безнадійна справа. Тому необхідно набагато серйозніше поставитися до проблем мігрантів, хоча б для того, щоб, принаймні, стабілізувати чисельність населення. Україна могла би стати бажа-

ним об'єктом для мігрантів афро-азіатського походження, якби питання здобуття громадянства, соціального статусу тощо вирішувалися набагато простіше. Цей варіант є цікавим ще й тому, що здебільшого мігранти - молоді люди, здатні до репродуктивної функції, вихідці з країн, що характеризуються високою народжуваністю.

Економічні фактори висвітлюють економічний розвиток суспільства та виробництва. Важливе значення тут має науково-технічний прогрес, оскільки він змінює технічну базу виробництва, в результаті чого змінюється співвідношення між окремими видами праці в суспільному виробництві, міняються вимоги до рівня підготовки і кваліфікації робітників, зазнає змін зміст окремих видів праці тощо. Слід зазначити, що технічний прогрес не завжди сприяє вирішенню проблем зайнятості. Так, дійсно з одного боку він сприяє створенню нових робочих місць, однак створення одного робочого місця не рідко пов'язано з ліквідацією кількох десятків робочих місць (наприклад, заміна працівника робототехнікою). Щодо розвинутих країн світу, то в США технічний прогрес вплинув на зайнятість в сільському господарстві. Так, кількість зайнятих в сільському господарстві працівників наприкінці 90-х років становила приблизно 3,5 млн. осіб (це менше 3 % від сукупної робочої сили, тоді як наприкінці 70-х рр. ця цифра перевищувала 5 %). До того ж відбувається глобальне структурне зрушення із сфери матеріального виробництва у сферу виробництва нематеріальних благ і послуг. Так, у сфері послуг зайнятість зросла в період з 1970 по 2000 р. з 47,3 млн., що становить 66,7 % до 105 млн. (маже 80 %), а до 2006 р., згідно з прогнозами, ця цифра становитиме 112 млн., зрісши на 7 млн. осіб. Це результат загального високого рівня продуктивності праці і принципово нового значення сфери послуг. Згідно з попередніми прогнозами, майже половина всієї робочої сили США буде зайнята в тих галузях, які виробляють інформаційні технології або, принаймні, буде використовувати їх у своїй роботі. Результати впливу комп'ютерних технологій на сферу праці далеко не однозначні і тому не завжди викликають захоплення в економістів, оскільки зайнятість взагалі в усіх галузях зросла лише на 4 %, а в галузі по виробництву комп'ютерів - на 80 % [3, с.12].

Соціальні фактори висвітлюють стан соціальних інституцій суспільства та держави. Ступінь забезпеченості соціальних прав людини і, перш за все, рівень охорони здоров'я населення. Так, належно розвинена система охорони здоров'я дає змогу продовжити період працездатного віку населення за рахунок підтримки і зміцнення здоров'я. Статистичні дані стосовно України зовсім не оптимістичні: наприклад, у 2001 р. народилося 419 тис. дітей, а кількість абортів досягла 499 тис. Ця тенденція продовжує зберігатися, хоч з кожних 1000 жінок дитородного віку 3 страждає від безпліддя, з кожної тисячі чоловіків 30 неспроможні мати дітей. Рівень смертності в Україні від нещасних випадків, отруєнь і травм з середини 70-х рр. по середину 90-х рр. зріс на 36,3 % [4, с.118].

Досліджуючи питання функціонування ринку праці, не можна не звернути увагу на те, що ринкові стосунки в сфері зайнятості, формування попиту і пропозиції на робочу силу неминує породжувати цілий ряд негативних соціальних наслідків. Найболючішим з них є безробіття. Так, на обліку в державній службі зайнятості на 1.01.2004

р. всього було 1003,7 тис. незайнятих громадян. Чисельність осіб, які в такий спосіб шукали роботу, за грудень 2003 р. зросла на 2,0 %, а порівняно з початком 2003 р. скоротилася на 4,9 %. Серед зазначеної категорії громадян 98,5 % мали офіційний статус безробітних, з них двом третинам було призначено допомогу по безробіттю. Чисельність зареєстрованих безробітних за грудень зросла на 4,1% і становила 988,9 тис. осіб.

З кожних 100 зареєстрованих безробітних, які перебували на обліку на 1.01.2004 р., 47 раніше обіймали робочі місця, 27 — посади службовців, решту становили особи без професії або такі, що обіймали місця, які не потребують спеціальної підготовки.

Зростання обсягів зареєстрованого безробіття впродовж грудня 2003 р. зафіксовано майже в усіх регіонах, крім Закарпатської, Херсонської областей та м. Києва. Найбільший приріст (від 9,7 до 7,3 %) відбувся у Вінницькій, Хмельницькій, Тернопільській, Черкаській, Чернівецькій, Житомирській областях. Рівень зареєстрованого безробіття, розрахований щодо працездатного населення працездатного віку, за грудень 2003 р. загалом у країні зріс на 0,1 відсоткового пункту та на 1.01.2004 р. становив 3,6 %. Водночас спостерігалася значна диференціація цього показника за регіонами, де він коливався від 6,9 % у Тернопільській області до 0,4 % у м. Києві.

Чисельність зареєстрованих безробітних у сільській місцевості в грудні 2003 р. зросла більше, ніж у міській (на 5,7 проти 2,8 %) і на 1.01.2004 р. становила відповідно 449,2 та 539,7 тис. осіб. Рівень зареєстрованого безробіття в сільській місцевості також зріс на 0,4, а в міській - на 0,1 відсоткового пункту. Цей показник для сільського населення, як і раніше, значно перевищував аналогічний показник для городян та на 1.01.2004 р. становив 6,9 проти 2,6 % працездатного населення працездатного віку відповідної місцевості.

За повідомленнями підприємств, установ і організацій, кількість вільних робочих місць та вакантних посад впродовж грудня 2003 р. зменшилася на 4,1 % і на 1.01.2004 р. становила 138,8 тис., що на 12,0 % більш ніж торік.

Навантаження незайнятого населення на вільні робочі місця загалом не змінилось і становило у 2003 р. 7 осіб на одну вакансію. За категоріями робочих місць цей показник становив: на місця робітників - 5, службовців - 7 осіб. На місця, котрі може бути укомплектовано робітниками, які не потребують спеціальної підготовки, навантаження становило 24 особи, а для працівників сільського господарства - 35 [5, с.7].

Таким чином, нами висвітлений сучасний стан в сфері зайнятості за даними Державної служби зайнятості. Якщо ж прослідкувати динаміку безробіття за останні 10 років, то ми побачимо, що з 1995 р по 1999 р. невпинно ріс рівень безробіття (1995 р. - 127 тис. чол., 1996 р. - 351 тис. чол., 1997 р. - 638 тис. чол., 1998 р. - 1003 тис. чол., 1999 р. - 1175 тис. чол.), а з 2000 р. намітився деякий спад (2002 р. -

1006,3 тис. чол., 2003 р. - 1034,1 тис. чол., 2004 р. - 988,9 тис. чол.). Отже, сьогодні спостерігається деякий прогрес стосовно зниження рівня безробіття в країні, однак його рівень залишається досить високим. До того ж нами висвітлена тільки «надводна частина айсбергу» – тобто, зареєстроване безробіття. Слід зазначити, що в Україні поряд зареєстрованим безробіттям співіснує і незареєстроване. Зазначене підтверджується і даними МОП, згідно яким в Україні не більш 20 відсотків громадян, що шукають роботу, звертаються в державні центри зайнятості за сприянням у працевлаштуванні [6, с.95]. Аналогічна проблема має місце й у країнах Західної Європи, де, як свідчить досвід роботи державних служб, аналогічних державній службі зайнятості України, наприклад у Швеції, до 35 відсотків безробітних не вступають у контакт зі службою зайнятості і не проходять відповідної державної реєстрації [7, с.59].

З огляду на зазначене державній службі зайнятості необхідно дещо спростити процедуру реєстрації громадян, як таких, що шукають роботу, та безробітних; проводити активну роз'яснювальну роботу з приводу доцільності та позитивності бути зареєстрованим в державній службі зайнятості, але найважливіше те, щоб державна служба зайнятості організовувала свою роботу так, щоб населення дійсно повірило в те, що цей орган держави робить все від нього залежне щоб задовольнити потреби кожної особистості в сфері зайнятості. Крім того, з метою поліпшення ситуації в сфері зайнятості необхідно спрямовувати діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, профспілок та інші громадські організації, підприємства, установи, організації на активний пошук шляхів вирішення питань зайнятості населення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курило І. Деякі демографічні передумови формування економічної активності та соціальної стратифікації населення України // Україна: аспекти праці. -2003. -№ 8. -С.19-25.
2. Супян В. Сфера труда в США: новые тенденции и вызовы XXI века // Человек и труд. -2001. -№ 3. -С.29-34.
3. Кирицька Т. Фактори структуривання зайнятості та її динаміка наприкінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя. // Наукові записки. -2002. -№ 13. -С.10-12.
4. Статистичний щорічник України за 2001 рік. -К.: Держ. комітет статистики, 2002. -648 с.
5. Ринок праці 2003 р. // Праця і зарплата. -2004. -№ 4. -С.7.
6. Реформування ринку праці та соціальної політики в Україні. -Будапешт: МОП-ЦСЕГ, 1994. -245 с.
7. Майднер Р. Активная политика на рынке трудовых ресурсов // Социалистический труд. -1991. -№ 5. -С.57-63.

Надійшла до редколегії 05.07.2005

БЕЗУСЬЙ В.В. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ЗАНЯТОСТИ
Рассмотрены актуальные проблемы национальной политики в сфере занятости и предложены пути их решения.

***

BEZUSYJ V.V. MODERN PROBLEM OF A NATIONAL POLICY IN SPHERE OF EMPLOYMENT
Actual problems of a national policy in sphere of employment are considered and ways of their decision are offered.